

Вікторія Зінухова

кандидат юридичних наук

*(Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя)*

ЩОДО ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ ПІД ЧАС ВОЄНОГО СТАНУ

Закон України «Про правовий режим воєнного стану», визначає воєнний стан – як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Відповідно до цього Закону України, військове командування, разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, з 24 лютого 2022 року в Україні ввело правовий режим дії воєнного стану. На шляху реалізації якого, було видано Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [2] де зазначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [3], а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [2], які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

З 24 лютого 2022 року форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили; тобто, обставини, внаслідок настання яких умови договору не можуть бути виконані) до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких(-го) настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких(-го) стало неможливим у

встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). Відповідно до листа Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року №2024/02.0-7.1, війна в Україні належить до форс-мажорних обставин. І він масово використовується сторонами правочинів у якості підтвердження правомірності невиконання ними своїх зобов'язань [4].

Під час підписання господарських договорів, розділ «форс-мажорні обставини» є неухильним. Обставини непереборної сили засвідчуються сертифікатом Торгово-промислової палати України. Проте, своїм Листом від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1 Торгово-промислова палата України засвідчила форс-мажорні обставини – як військову агресію російської федерації проти України, що стало підставою запровадження воєнного стану, та підтвердила, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору. Тобто, у таких випадках сертифікат не видається, а підставою для звільнення від сплати штрафних санкцій у наслідок настання форс-мажорних обставин за договором є вищевказаний Лист Торгово-промислової палати України [5].

У ч. 1 ст.141 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» зазначено: «Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом 7 днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю» [6]. На практиці, більшість форс-мажорних застережень у договорах містять вимогу про належне підтвердження настання для сторони форс-мажорних обставин шляхом надання іншій стороні відповідного сертифікату Торгово-промислової палати. А вищезазначений Лист не дорівнює сертифікату та не є документом, який був виданий за зверненням відповідного суб'єкта, для якого настали певні форс-мажорні обставини [7].

Стаття 77 Господарського процесуального кодексу України встановлює критерії допустимості доказів для цілей господарського судочинства. Так, її ч.1 визначає, що обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтвержені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Дивлячись на те, що лист Торгово-промислової палати не є достатнім і допустимим доказом настання для конкретної особи форс-мажорних обставин – ні для цілей повідомлення іншої сторони згідно з договором, ні для доказування в судовому провадженні [8].

Така практика вже існує з часів початку дій у зонах АТО та ООС з 2014 року, введення воєнного стану 2018 року та пандемії коронавірусної інфекції з 2020 року. Хоча за весь цей час, Торгово-промислова палата України подібних листів не видавала.

Так, у постанові Касаційного господарського суду від 01.06.2021 року у справі № 910/9258/20 суд послався на раніше сформульований у цілій низці своїх постанов висновок, відповідно до якого: засвідчення дії непереборної сили шляхом видачі сертифікату про форс-мажорні обставини покладено на Торгово-промислову палату України та уповноважені нею регіональні Торгово-промислові палати; форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести наявність таких обставин не тільки самих по собі, але й те, що ці обставини були форс-мажорними саме для конкретного випадку виконання зобов'язання; доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання – саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору. Навіть у разі наявності сертифікату Торгово-промислової палати про форс-мажор суд оцінюватиме цей доказ у сукупності з іншими [9].

Вже після повномасштабної російської збройної агресії проти України Касаційний господарський суд України у постанові від 14.06.2022 року у справі № 922/2394/21 підтвердив: «форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку». Таким чином, при розгляді форс-мажорних спорів суди виходять з того, що підтвердженням існування форс-мажорних обставин є відповідний сертифікат Торгово-промислової палати України чи уповноваженої нею регіональної Торгово-промислової палати. Суди звертають увагу на наявність чи відсутність обставин форс-мажору саме для конкретного випадку виконання господарського зобов'язання, безвідносно до змісту Листа Торгово-промислової палати [10].

За законодавством України дія форс-мажорних обставин не звільняє сторону від обов'язку за договором, а лише є легітимною підставою відстрочити виконання такого обов'язку до закінчення їх дії та не понести відповідальності за таке прострочення (у вигляді штрафних санкцій). Факт проведення бойових дій чи запровадження обмежень воєнного часу не звільняє сторону від відповідальності, якщо такі обставини прямо не перешкоджають особі фізично чи юридично виконати конкретний обов'язок за договором. Настання форс-мажорних обставин не є підставою для невиконання стороною зобов'язання, строк виконання якого сплив до дати настання таких обставин, а також для звільнення сторони від відповідальності в такому випадку. Несвоєчасне та/або неналежне повідомлення стороною іншої сторони про дію форс-мажору в порядку, визначеному договором між ними, виключає можливість посилання стороною на форс-мажорні обставини, як на підставу невиконання нею зобов'язань [7].

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що навіть за умов дії воєнного стану, форс-мажор не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язань за договірними відносинами. Стороною договору має бути підтверджено не тільки факт настання форс-мажорних обставин, а також і їхню здатність впливати на реальну можливість виконання зобов'язання. І хоча лист Торгово-промислової палати, відносить факт війни до форс-мажорних обставин. Однак самого цього факту недостатньо для встановлення правомірності невиконання особою зобов'язань внаслідок дії таких обставин – законом передбачений конкретний спосіб підтвердження форс-мажору шляхом отримання відповідного сертифікату Торгово-промислової палати України. В свою чергу, в судовій практиці (не маючи преюдиціального характеру) він розглядається та оцінюється на рівні зі всіма іншими доказами.

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19ю>
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року №2102-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Textю>
3. Конституція України від 13 квітня 2012 року №9627-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Textю>
4. Лист Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року №2024/02.0-7.1. *LIGA 360.* URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36779ю>
5. Бутіна М. Форс-мажор під час війни. Договірні відносини. *Актуальна добірка матеріалів від експертів LIGA ZAKON.* URL : https://biz.ligazakon.net/analytics/214071_fors-mazhor-pd-chas-vyniю
6. Закон України Про торгово-промислові палати України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Textю>
7. Антонов Р. Війна як форс-мажор. *Закон і Бізнес.* URL : <https://zib.com.ua/ua/153770.htmlю>
8. Господарський процесуальний кодекс України 6 листопада 1991 року № 1798-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Textю>
9. Постанова Касаційного господарського Суду від 01.06.2021 року у справі № 910/9258/20. *LIGA 360.* URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/97350258?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.79670484.1788530133.1650487927-153270411.1650315275ю
10. Постанова Касаційного господарського суду України про стягнення коштів від 14.06.2022 року у справі № 922/2394/21. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104788391&red=100003a38262a1csee445a0c5496bac2836e99&d=5>.